

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ МЕТОДИКИ
«СОЦІОМЕТРІЯ» ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У МОЛОДШОМУ
ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Курсова робота

з психодіагностики

Студентки 53 групи

соціально-психологічного факультету

(заочна форма навчання)

МАТЮШИНЕЦЬ З.В.

Науковий керівник:

НИКОНЧУК Н.О.

Житомир-2009

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Методи вивчення взаємостосунків між дітьми молодшого шкільного віку.....	5
1.1. Метод «Соціометрії» у дослідженні міжособистісних стосунків учнів молодшого шкільного віку.....	5
1.2. Особливості застосування методу «Соціометрія» у колективі молодших школярів.....	9
Розділ II. Дослідження міжособистісних стосунків у дітей молодшого шкільного віку.....	18
2.1. Опис процедури дослідження	18
2.2. Обробка та інтерпретація результатів.....	21
2.2.1. Виявлення соціометричних зірок у групі.....	21
2.2.2. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків досліджуваних зі статусом "знехтуваний" та "ізолюваний"	23
2.2.3. Аналіз рівня групової згуртованості.....	28
Розділ III. Обмеження використання соціометричного методу у колективі молодших школярів	32
Висновок.....	34
Список використаної літератури.....	36
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

Криза 7 років - це період народження соціального „Я” дитини. Зміна самосвідомості призводить до переоцінки цінностей. Змінюється сприймання свого місця в системі відносин.

Тепер для молодших школярів стає значущою не тільки оцінка дорослого, а й думка товаришів. Відносини з ровесниками поступово набувають для молодшого школяра більшої цінності, він гостріше переживає за оцінку товаришами своїх дій, прагне домогтися їх схвалення і тим самим зайняти певне місце в групі однокласників. Якщо в перших класах вибір партнера по спілкуванню визначається для дитини в основному оцінками учителя, успіхами в навчанні, то до четвертого класу з'являється нова мотивація міжособистісних виборів, пов'язана з оцінкою особистісних якостей.

Виникає новий рівень самосвідомості дітей - внутрішня позиція, яка проявляється у ставленні до себе, оточуючих людей, подій. Це характеризується тим, що в свідомості дитини виділяється система моральних норм, яких вона намагається дотримуватися.

Відповідно до концепції Е. Еріксона, в цей період формується таке особистісне утворення, як почуття соціальної й психологічної компетентності (або ж неповноцінності), а також почуття диференційованості своїх можливостей. З кожним роком молодші школярі стають самостійнішими, а їх судження критичнішими.

У зв'язку з цим їх ставлення до оточуючих стає теж більш різноманітнішим, що проявляється у мотивах вибору друзів та ставленні до дорослого.

Як відомо, ґрунтовно дослідити систему міжособистісних стосунків у будь-якому колективі, дає можливість тільки методика «Соціометрія». Тому, для вивчення системи міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці ми обрали саме цю методику.

Об'єктом дослідження у курсовій роботі є система міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці.

Предмет – застосування методу «Соціометрія» для дослідження системи міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці.

Мета курсової роботи – дослідити можливості та обмеження методу «Соціометрія» у дослідженні дослідження системи міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці.

Гіпотеза: ми вважаємо, що метод «Соціометрії» дозволяє виявити соціальний статус дитини у групі, характер соціальних стосунків та мікро груп. Недоліком вказаного методу є те, що він не виявляє мотивацію вибору дітей.

Завдання:

1. Проаналізувати систему формування взаємин, груп та колективу у молодшому шкільному віці.
2. Використати методику «Соціометрія» для дослідження системи міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці.
3. Вказати на обмеження застосування методики «Соціометрія» для дослідження системи міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці.

Розділ І. Методи вивчення взаємостосунків між дітьми молодшого шкільного віку

1.1. Метод «Соціометрії» у дослідженні міжособистісних стосунків учнів молодшого шкільного віку

Соціометрія – у вузькому сенсі – область соціальної психології, пов'язана з вивченням міжособистісних відносин в малих соціальних групах. Термін соціометрія виник в ХІХ столітті і позначав застосування математичних методів у соціальних науках, але таке широке розуміння терміну не прижилося. Нового значення терміну надав Г.Морено, запропонувавши спеціальну теорію та методи. Згодом методи відокремилися від теорії і зараз використовуються як незалежні. Тому часто під соціометрією розуміють методи дослідження структури міжособистісних відносин в малій соціальній групі шляхом вивчення виборів, зроблених членами групи по тих чи інших соціометричних критеріях. Одним з основних соціометричних методів є соціометричне опитування, а соціометричним критерієм – запитання соціометричної анкети (тесту), в якій респондентам пропонується обрати одного або декількох членів досліджуваної групи (найчастіше для спільної діяльності в прожеktivній ситуації). Таким опитуванням є, наприклад, опитування членів виробничої бригади за допомогою анкети, що включає запитання типу “Кого з членів вашої бригади ви залишили б у ній, якби вона формувалася наново?” У відповідь на кожне таке запитання респонденти повинні вказати номери членів бригади з врученого їм разом з анкетой списку [23].

Соціометричне опитування істотно відрізняється від інших видів соціологічного опитування за характером вихідних даних, способами їхнього представлення, процедурою опитування та методах аналізу зібраної інформації. На відміну від інших видів опитування результатом виміру тут є не характеристика респондента (тобто значення ознаки, вимірюваної в тому чи іншому типі шкали), а взаємини між респондентами. Якщо в інших видах

опитування відповідь усіх респондентів на будь-яке запитання породжує розподілення опитаних за ознакою, що відповідає даному запитанню, то відповіді всіх членів групи на дане соціометричне запитання породжують структуру відносин. Ця відмінність призводить до виникнення спеціальних способів представлення зібраних даних: отримана структура представляється у вигляді спеціального малюнку (соціограми) або таблиці (соціоматриці).

Подальший розвиток соціометричних методів здійснюється насамперед шляхом уточнення інтерпретації результатів, отримуваних з їхньою допомогою (такі роботи проводилися в рамках так званої "стратометричної" концепції малих груп. По-друге, створюються різні модифікації процедури збору даних, що дозволяють розширити клас відносин, досліджуваних за допомогою соціометрії. Зокрема, нові методи дозволяють вивчати не тільки емоційні міжособові відносини, а й інші відносини між членами групи, а способи отримання інформації включають всі основні способи збору даних, що використовуються в соціології (опитування, спостереження, аналіз документів). До таких модифікацій відноситься, наприклад, "рефренометрія", що дозволяє визначати для кожного респондента тих членів групи, думка яких його особливо цікавить, методика "вибору в дії" (наприклад, при дослідженні школярів молодших класів або дошкolyат кожній дитині дають декілька листівок і просять подарувати по одній листівці своїм товаришам) тощо. По-третє, розширюється клас об'єктів, відношення яких вивчаються з допомогою соціометричних методів. За їхньою допомогою вивчається, наприклад, структура складних організацій, відносини між родинами в селах та районах міста, мереді цитування в наукових публікаціях, аналіз особливостей п'єс різних авторів, де вивчається напруженість відносин героїв п'єси, тощо.

Розвиток соціометрії у вказаних напрямках призвів до формування більш широкого її визначення: під соціометричними методами розуміються методи дослідження структури відносин між будь-якими соціальними об'єктами. З цього визначення витікає і основне обмеження області

використання соціометрії: досліджувані соціальні об'єкти (це може бути мала група, підприємство чи організація) являють собою певну систему, вивчення якої зовсім не вичерпується описом структури відносин між її елементами. Зокрема очевидно, що вивчення малих груп, окрім вивчення структури міжособистісних відносин, має включати вивчення групових норм та цінностей, соціально-демографічних та інших характеристик групи, а також зв'язків між різними класами характеристик.

Соціограма – це спосіб зображення структури міжособистісних стосунків у малій соціальній групі. Зазвичай використовується для представлення даних, отриманих за допомогою соціометричного опитування. Соціограма, що являє собою дані відповіді всіх членів групи на соціометричне запитання – це малюнок, на якому члени групи зображуються у якості точок, а їхні вибори – стрілками. Соціограмі відповідає соціоматриця: на перетині першого рядка та першого стовпчика стоїть 1, якщо перший член групи обирає 1-го у відповіді на дане запитання, і 0 в протилежному випадку [18].

З математичної точки зору соціограма являє собою орієнтований граф, тому для її аналізу може використовуватися теорія графів. Існує безліч різновидів соціограм. Це, наприклад, концентрична соціограма або мішень (члени групи розміщуються у вигляді кола, що відповідає їхньому соціометричному статусу – чим вищий статус, тим ближче до центру розміщується відповідна точка), локограма (члени групи розміщуються на кресленні, що являє собою їхнє реальне розміщення у приміщенні – за партами в школі, на робочих місцях тощо), зважена соціограма (на стрілках зображена інтенсивність симпатій) тощо.

У вітчизняній і зарубіжній літературі досить активно обговорюється і проблема кількості виборів, які дозволяється зробити в соціометричному дослідженні. Число може бути необмеженим і фіксованим. По термінології, запропонованій петербурзькими психологами, - непараметрична і параметрична соціометрія.

Різні автори наводять аргументи на користь необмеженого і фіксованого числа виборів. Н. Гронланд вважає, що якщо мета експерименту полягає у виявленні «емоційної експансивності» (її вимірюють якраз числом зроблених виборів), то, зрозуміло, немає сенсу обмежувати число виборів. Втім, досвід вчених показує, що «емоційну експансивність» можна виміряти і при фіксованому числі виборів. В цьому випадку підсумовуються вибори, зроблені у ряді послідовних експериментів; об'єм II кола бажаного спілкування, що виявляється тут, може служити для виміру емоційної експансивності індивіда.

І. П. Волков відзначає, що непараметрична соціометрія зручна при дослідженнях в невеликих групах і з метою психотерапії. Зіставляючи непараметричну і параметричну процедури, деякі автори вважають, що великою перевагою першої є максимальна свобода виявлення стосунків, тоді як при другому різновиді деякі досліджувані не можуть зробити стільки виборів, скільки їм хотілося б[24].

На практиці в більшості випадків проводяться дослідження з фіксованою кількістю виборів. Це, як вказує Бронфенбреннер, дає значні статистичні переваги: порівнянність результатів, зручність математичної і графічної обробки. В цьому випадку, як відзначає І. П. Волков, «результати соціометричних вимірів виявляються порівнянними, вивчення соціометричних групових структур дозволяє застосувати загальноприйняті варіаційно-статистичні методи. Це підвищує як цінність зібраної інформації, так і цінність самого методу».

1.2. Особливості застосування методу «Соціометрія» у колективі молодших школярів

Спостереження показують, що нерідко в класі між дітьми виникають взаємостосунки, які не тільки не виробляють у дітей гуманних почуттів один до одного, але, навпаки, ведуть до появи прямо протилежних відносин. В кожному шкільному класі є звичайно декілька надзвичайно активних дітей, яких педагоги нерідко вважають «ядром» класу, підтримують їх і спираються на них у виховній роботі. З другого боку, в групі є діти, які знаходяться як би в підпорядкуванні у перших. Така «поляризація» шкідливо відображається на розвитку особистості і тих і інших. У перших розвивається підвищена самооцінка, прагнення за всяку ціну бути попереду всіх, жорстокість по відношенню до більш пасивних дітей. У тих же дітей, які не входять в «ядро», розвивається або догоджання, прагнення за всяку ціну забезпечити собі заступництво «головного», або замкнутість, недовіра до людей і т.д. Такі діти відчують себе незатишно в групі однолітків і нерідко з великим небажанням йдуть в школу.

Разом з тим описані відносини часто вислизують з поля зору педагога. Для їх вивчення використовуються спеціальні соціометричні методи дослідження. При їх використуванні необхідно базуватися на наступних принципових положеннях. По-перше, взаємостосунки між дітьми в класі слід розглядати в цілісності. Звідси витікає необхідність розглянути відносини кожного учня до всіх інших і всіх інших до кожного.

По-друге, не можна обмежуватися аналізом дружніх пар або ігрових угруповань. Адже в дружні пари входить звичайно невелика частина класу. Крім того, самі відносини дітей, які дружать один з одним, потребують подальшого дослідження. Нерідко між дітьми в парах складаються далеко не гуманістичні відносини, які шкідливо відображаються на обох. Необхідно, далі, вивчити, яке місце займають дружні пари в загальній системі відносин, існуючих в групі.

Часто успіх вивчення взаємостосунків залежить від правильного

підбору питань-критеріїв. Розрізняються сильні (загальні) і слабкі (специфічні) критерії вибору. Чим важливіша для людини діяльність, для якої водиться вибір партнера, ніж триваліше і тісніше спілкування вона припускає, тим сильніший критерій вибору. Так, для учня початкових класів питання «З ким ти хочеш сидіти за однією партою?» незрівнянно більш значимо, ніж питання «З ким ти хочеш піти сьогодні в кіно?». Отже, перше питання — це сильний критерій, а другий — слабкий. Сильні критерії виявляють глибші і стійкіші відносини людей. Звичайно в дослідженні поєднуються питання різних типів. Вони підбираються так, щоб виявити прагнення випробовуваних до спілкування з товаришами в різних видах діяльності: групі, навчанні, дозвіллі і т.д.

Разом із застосуванням позитивних критеріїв, що припускають об'єднання для якоїсь діяльності, при вивченні взаємостосунків застосовуються і негативні критерії; питають, наприклад: «З ким би ти не хотів разом сидіти?» і т.д. Проте експеримент такого роду слід проводити з великою обережністю. Можна, наприклад, поставити питання в легшій формі: «З ким би ти хотів сидіти в останню чергу?» і т.д.

Плануючи проведення дослідів, слід вирішити питання не тільки про якість критеріїв, про що мова йшла вище, але і про кількість виборів, які зробить кожний учень. Можна цю кількість не обмежувати, тобто учень може назвати стільки імен, скільки схоче. Така форма експерименту дозволяє виявити ступінь товариськості, емоційної експансивності, яку можна буде визначити по кількості названих. Тут звичайно виявляються досить значні відмінності: одні називають одного-двох бажаних партнерів, інші перераховують мало не третину групи.

Найчастіше кількість виборів обмежується. Всі досліджувані повинні назвати однакову кількість партнерів. Досвід показує, що цілком достатньо трьох виборів. Дослід з фіксованим числом виборів значно легше піддати математичній обробці: можна уникнути використання складних розрахунків, що особливо важливе для вчителя, який проводить експеримент в

практичних цілях. Іноді в ході досліду деякі випробовувані самі просять дозволу вибрати не трьох однокласників, а чотирьох або п'яти. Це цілком допустимо. Разом з тим треба прагнути, щоб всі учні назвали не менше тієї кількості передбачуваних партнерів, яка задана в умовах експерименту. Трапляється, що школяр називає прізвище свого кращого друга і цим обмежується. В подібних ситуаціях слід переконатися, що це серйозна позиція, а не просто небажання подумати. Зустрічаються і такі випадки, коли учень взагалі відмовляється зробити вибору, заявляє: «Хочу сидіти один». Це звичайно свідчить про якісь порушення в його взаєностосунках з товаришами і є серйозним сигналом для педагога.

З метою вивчення динаміки розвитку взаєностосунків і результатів психолого – педагогічних дій в кожній групі може бути проведено декілька експериментальних зрізів.

Для виявлення мотивувань (пояснень) виборів застосовується і експериментальна бесіда, що проводиться окремо з кожним досліджуваним по певному плану, а також складніші методи .

Окрім соціометричних експериментів описаного типа, з школярами проводять експеримент «Вибір у дії» (варіант — експериментальна гра «У кого більше?»).

На кожного досліджуваного заготовляється по три предмети, наприклад по 3 перевідні картинки. До початку досліду діти не знають, в чому він полягатиме. Їм говорять тільки: «Зараз ми пограємо в одну цікаву гру. Щоб грати в неї, треба добре запам'ятати, де хто сидить за партою». Діти запам'ятовують, де хто сидить, після чого помічник вчителя - дослідника (найчастіший вихователь) виводить дітей з класної кімнати. Надалі ті, хто брав участь в експерименті, і ті, хто ні , не спілкуються між собою.

Експеримент продовжується таким чином.

Експериментатор звертається до дитини, яка увійшла до класної кімнати: «Ми граємо в гру «У кого більше?». Ось тобі три перевідні картинки. Можеш покласти їх по одній трьом дітям класу (собі класти не

можна). Виграє той, біля кого опиниться більш всього картинок. Ніхто не знатиме, кому ти покладеш картинки. Навіть мені можеш не говорити, якщо не хочеш».

Дитина бере картинки і вкладає їх по одній в конверти, що лежать на партах.

Експериментатор фіксує по репліках дітей, кому хто поклав картинки (вони майже завжди вголос говорять, кому кладуть картинку). Крім того, це можна встановити після закінчення експерименту: на кожній картинці ставиться порядковий номер, під яким кожна дитина фігурує в списку.

Якщо в експерименті «Вибір у дії» переслідується мета з'ясувати, як діти усвідомлюють свої взаємостосунки з однолітками, то у них питають: «А як ти думаєш, хто тобі покладе картинки?»

Після того, як всі члени групи здійснили вибір, експериментатор фіксує зроблені вибори і запрошує дітей ознайомитися з результатами. (В запасі завжди слід мати декілька зайвих картинок, щоб покласти по 1—2 картинки тим дітям, які не одержали їх від однолітків. Зрозуміло, це робиться таємно від дітей, до їх приходу в клас.)

Дані, одержані в проведених експериментах, представляються на особливій таблиці, з якої видно:

- 1) хто кого вибрав,
- 2) чи взаємний це вибір,
- 3) скільки виборів одержала кожна дитина (це число служить показником її положення в групі),
- 4) при проведенні експериментів через певні проміжки часу таблиця показує зміну відносин в класі,
- 5) при вивченні усвідомленні взаємостосунків на таблицю особливим чином наносяться і очікувані вибори. При цьому можна встановити:
 - а) кількість очікувань,
 - б) від кого очікується вибір,
 - в) кількість очікувань, що виправдалися,

г) чи одержаний вибір саме від тих, від кого він очікувався.

Перш ніж скласти таблицю результатів, слід розташувати прізвища всіх учнів класу за абеткою, спочатку прізвища хлопчиків, потім прізвища дівчаток (можна, звичайно, і навпаки), й привласнити кожному порядковий номер. Цей номер повинен залишатися постійним у всіх експериментах, що проводяться в даному класі.

Далі, прізвища розташовуються на розлінійному в клітку листі паперу по вертикалі. Для зручності можна заштрихувати клітки на перетині однакових номерів. Таким чином, виходить таблиця, схожа на таблицю спортивних змагань.

Після занесення всіх відданих виборів на вертикальних стовпцях, над якими ставлять номери досліджуваних, позначаються всі вибори, одержані кожним учнем класу.

Далі слід переходити до виявлення взаємних виборів. Ця взаємність на таблиці позначається кружком, в який укладають відповідне позначення. В нижніх графах таблиці, що підсумовують, підводяться загальні підсумки експериментів для кожного члена групи.

У соціальній психології положення людини характеризується перш за все тими суспільними функціями, які вона виконує, її соціальними ролями. При цьому кожний з нас виконує не одну, а декілька ролей, різних в різних системах відносин. Але її не завжди легко визначити з достатньою точністю. Якщо в спеціально організованих групах зробити це порівняно просто, то там, де відносини складаються стихійно, визначити соціальну роль людини, її положення досить важко.

У шкільному класі є дві найважливіші системи відносин: ділові і особисті.

У результаті соціометричного експерименту виходить таблиця, з якої видно, скільки виборів одержав кожний член групи. Це число є мірилом положення учня в системі особистих відносин і по прийнятій в соціометрії термінології вимірює його соціометричний статус.

Розроблена спеціальна термінологія для позначення статусу (положення) людини. Люди, які в результаті експериментів одержують найбільше число виборів, іменуються «зірками». Звичайно до вищої по числу одержаних виборів групи відносять тих, хто одержує 6 і більш виборів, тобто в 2 і більше разу більше середньої кількості виборів, які могли одержати досліджувані (нагадаємо, що в описаних дослідженнях кожний випробовуваний робив 3 вибори). Якщо дитина одержує середнє і вище середнього число виборів, його відносять до категорії «прийнятих» і «віддавалися перевазі».

Якщо учень в експерименті одержав менше середньої кількості виборів, його за соціометричною термінологією відносять до «знехтуваних». Тих досліджуваних, яких ніхто не вибрав, вважають «ізолюваними». Якщо в експерименті використовувалися негативні критерії тобто у досліджуваних питали про те, з ким вони не бажають спілкуватися, з'являється категорія осіб, яких за соціометричною термінологією, відносять до «знедолених» (вони одержують тільки негативні вибори).

Нагадаємо, що статус, як і всі інші соціометричні показники, характеризує не стільки дійсне, спостережуване спілкування, скільки бажане спілкування. Звідси нерідко можна знайти таку ситуацію: учень, який за даними експерименту опинився в категорії «ізолюваних», насправді спілкується з товаришами по класу. І лише спеціальне вивчення покаже, що спілкується він, по-перше, не з тим, з ким йому хотілося б, і по-друге, що ініціатива в спілкуванні звичайно виходить від нього. У важчих випадках ізоляція стає, так би мовити, абсолютною: учень дійсно позбавлений можливості спілкуватися. Ясно, що і перша і друга ситуації не можуть пройти безслідно для формування особистості дитини.

Все це ставить чисто педагогічні проблеми пошуку шляхів і засобів зміни несприятливого положення учня серед однолітків. В педагогічній корекції має потребу деколи і високий статус, який теж іноді трактується невірно. Зокрема, іноді положення учня в системі взаємостосунків,

соціометричний статус, приймається за єдиний показник положення в учнівському колективі. Нерідко поняття соціометричної «зірки» змішується з поняттям лідера. Тут не враховується, що «зірковість» — це показник емоційної привабливості людини, показник хорошого відношення до неї з боку товаришів. Лідерство ж — це процес реального головування одного над іншим, показник дійсного впливу того або іншого члена групи на однолітків. Тому недивно, що лідером і «зіркою» можуть бути різні люди: адже для завоювання положення «зірки» і положення лідера людині потрібні різні якості особистості. Наприклад, лідер повинен володіти організаторськими здібностями, яких «зірка» може і не мати. Звідси слідує важливий практичний висновок: на підставі соціометричних даних не можна без додаткового аналізу рекомендувати учня на ту або іншу суспільну роботу. Хоча, з другого боку, дуже бажано, щоб офіційні, так би мовити, керівники були визнані дітьми і в особовому, емоційному плані. До речі, нерідко в колективі «зірка» і лідер — одна і та ж особа.

У результаті соціометрії ми одержуємо відомості не тільки про персональне положення кожного учня в системі особистих взаємостосунків, але і узагальнену картину стану цієї системи — статусну структуру класу, тобто кількісне співвідношення статусних категорій з погляду представлення «зірок», яким «віддається» перевагу і т.д. Статусна структура характеризується особливим діагностичним показником — рівнем благополуччя взаємостосунків (РБВ). РБВ групи може бути високим — в I і II статусних категоріях людей більше, ніж в III і IV. Іншими словами, в групі більшість учнів знаходиться в сприятливому положенні. Середній рівень фіксується тоді, коли в двох перших і двох останніх групах число осіб приблизно однакове. Низький РБВ наголошується при переважанні в групі осіб з низьким статусом. Особливим діагностичним показником вважається відсоток досліджуваних, позбавлених виборів («індекс ізоляції»). Як показали спеціальні дослідження, цей індекс дуже чутливий до особливостей організації спільної діяльності дітей і стилю відносин вчителя до дітей.

Соціометричні дані дозволяють одержати ще один важливий показник, що характеризує «індивідуальність» класу, — коефіцієнт взаємності відносин (KB) [18].

Як обчислюється коефіцієнт взаємності? Для цього треба знайти відношення числа взаємних виборів до загального числа виборів, зроблених в експерименті, і виразити його у відсотках по наступній формулі:

$$KB = (R_1 : R) * 100\%$$

Де R – загальна кількість виборів, зроблених під час дослідження;

А R_1 – число взаємних виборів.

Щоб правильно оцінити значення цих величин і відповісти на питання, чи може коефіцієнт взаємності характеризувати згуртованість групи, потрібно раніше всього зрозуміти психологічне значення цієї величини. Що може означати високий коефіцієнт взаємності? Він може свідчити, наприклад, про те, що в даному класі дітей зв'язують міцні взаємні відносини, які ними добре усвідомлюються. Але ця величина нічого не говорить про те, на якій основі виникла взаємність.

Коефіцієнт взаємності, отже, може виражати різний характер відносин, існуючих в класі. Він може бути показником дійсної згуртованості колективу на базі спільної діяльності, направленої на підвищення успішності, на виконання різних суспільно корисних справ. Але з другого боку, високий коефіцієнт взаємності може свідчити про фактичну роз'єднаність класу на окремі пари, мікро групи, про відсутність в класі виробленої громадської думки, про кругову поруку і т.д. Звідси ясно, що за однаковими кількісними показниками може ховатися протилежний зміст взаємостосунків, виявлених в експерименті.

Всі зазначені методи дослідження взаємостосунків у групі дають інформацію про взаємостосунки усередині колективу. Для дослідження ж процесу взаємодії, процесу спілкування застосовуються інші прийоми, засновані на реєстрації самовиникаючих або викликаних дослідником актів поведінки.

Для вивчення спілкування в психолого – педагогічних дослідженнях широко використовується об'єктивне спостереження, точність і надійність якого збільшується завдяки спеціально розробленим докладним програмам. Так, Т. А. Репіною і її співробітниками успішно застосовується методика «одномоментних зрізів структури груп у вільному спілкуванні», яка призначена для виявлення загальної картини реального спілкування в кожній конкретній віковій групі. Процедура спостереження, яка може бути використана і для вивчення спілкування в класі шестирічок, полягає в тому, що вчитель-дослідник багато разів фіксує ті випадки, коли всі учні класу об'єднані разом в певні моменти часу, коли той або інший учень був наодинці. «Зрізи» (сеанси спостереження) проводяться, як правило, впродовж трьох днів через кожні 5—7 хв. в ідентичній обстановці. Для відповідних висновків достатньо провести близько 30 спостережень. Протоколи спостережень обробляються за допомогою таблиць, що нагадують вже описану соціометричну матрицю. Одержані дані дають цілий ряд важливих відомостей про угруповання і характер спілкування кожного досліджуваного. Виявляється співвідношення об'єднань різної чисельності і їх персональний склад, стійкість, тривалість існування; встановлюється співвідношення числа зрізів, коли дитина була одна, і зрізів, коли вона входила в ті або інші угруповання, кількість контактів, встановлених учнем з кожним членом групи, їх тривалість і т.д.

Описані методи вивчення психічного розвитку дитини і взаємостосунків в класі можуть використовуватися не тільки як інструменти наукових досліджень, але і в практичних цілях вихователями і педагогами, що працюють з молодшими школярами.

Розділ II. Дослідження міжособистісних стосунків у дітей молодшого шкільного віку

2.1. Опис процедури дослідження

З метою дослідження міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці ми провели соціометричне дослідження серед дітей 4А класу однієї із Бердичівських шкіл.

У дослідженні взяли участь 35 учнів.

Дослідження проводилося за методикою діагностики міжособистісних стосунків та між групових відносин (соціометрія) Дж. Морено, розміщеної в навчальному посібнику Райгородського Д.Я.

Метою дослідження було:

1. Визначити структуру неформальних стосунків малої соціальної групи за критерієм симпатії - антипатії.
2. Встановити ступінь психологічної сумісності окремих членів групи.
3. Виявити внутрішньогрупові підсистеми (мікрогрупи) та їх неформальних лідерів.
4. Визначити напрямки подальшої групової психодіагностичної та корекційної роботи.

Форма проведення: групове дослідження.

Стимульний матеріал: індивідуальна соціометрична картка. Це засіб отримання інформації від досліджуваного. На картці фіксується основна інформація про досліджуваного, а також проводиться реєстрація його індивідуальних виборів. Для цього картка містить і відповідні критерії вибору, сформульовані у вигляді питань.

Щоб отримати повну інформацію про характер міжособистісних стосунків у групі, треба визначити ступінь взаємної симпатії-антипатії її членів. Зважаючи на це, критеріями вибору повинні бути питання і поіпшвіі (спрямовані на виявлення симпатії між людьми), і негативні (спрямовані на виявлення антипатії).

Оскільки міжособистісні стосунків завжди розгортаються у групі на двох рівнях формальному та неформальному, то досліджуваний повинен здійснити вибір стосовно двох сфер - сфери спільної діяльності та сфери дозвілля.

Учням пропонувалося дати відповідь на такі питання зі сфери навчання:

1. З ким із однокласників Ви хотіли б сидіти за однією партою?
2. З ким із однокласників Ви не хотіли б сидіти за однією партою?

Щодо сфери дозвілля, то ставилися такі запитання:

3. Кого із Ваших однокласників Ви запросили б святкувати Новий рік?
4. З ким із Ваших однокласників Ви не хотіли йти у похід?

Прізвище						
Група			Вибір			
№	Сфера	Питання	1 черга	2 черга	3 черга	4 черга
1	Навчання	Хто з учнів найбільше подобається тобі (з однокласників)?				
2		Хто подобається тобі менше або зовсім не подобається?				
3	Дозвілля	Кого із Ваших однокласників Ви запросили б святкувати Новий рік?				
4		З ким із Ваших однокласників Ви не хотіли йти у похід?				

Учень відповідає на 1-е питання (2,3,4).

1 та 3 відповідь – символізують позитивні вибори.

2 та 4 - негативні вибори.

Статус особистості визначається за формулою:

$$C_s = \frac{R \sum -x}{x}$$

де, C_i - офіційний статус особистості (умовний).

\sum - сума видів активності

X – середній показник

max

$5*3=15:2$ (для 5-ти видів активності)

$3*3=9:2$ (для 3-х видів активності)

Наші розрахунки ми проводили для 3-х видів активності.

Розрізняють такі види активності такі:

1. Навчально-пізнавальна – відношення особистості до навчання та пізнання.
2. Предметно – перетворююча – трудова.
3. Суспільно-корисні доручення.
4. Фізично-оздоровча.
5. Культурно-духовна.

Самий високий статус – (+1), найнижчий – (-1) .

Дослідження проводилося у тільки як тест, ретест планувалося проводити після обробки результатів та проведення корекційної роботи у класі.

2.2. Обробка та інтерпретація результатів

2.2.1. Виявлення соціометричних зірок у групі

У сфері навчальної діяльності у тесті виявлено 7 зірок:

по 10 виборів - Ковальчук В., Матюшенко Р.,

по 7 виборів - Дзюбак В., Поплавський І., Шатило О.

по 5 виборів – Вакульчук М. та Катричка Д.

Потрібно зазначити, що дітей, яких не було при проведенні тесту у школі понад тиждень, навіть не включили до виборів.

У сфері навчальної діяльності та дозвілля відповідності, на мою думку, не має. Можна виділити тільки двоє учнів, які набрали високі бали, що у навчанні, так і у дозвіллі – це Кравчук Т. і Матюшенко Р.

З'ясуємо, чи є у групі такі діти, які у всіх дослідженнях отримали статус соціометричної зірки (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Соціометричні зірки у сфері навчання та дозвілля

тест		ПІБ
навчання	дозвілля	
7	6	Зюбак В.
10	5	Ковальчук В.
0	14	Ворожнєва М
1	14	Дмитрієв А
2	2	Кравчук Т
10	6	Матюшенко Р.
2	9	Науменко Є.
7	13	Поплавський І.
3	9	Пригон С.
4	0	Спаденюк А.
4	12	Шаріпова А.
3	10	Яровий М.

Статус соціометричної зірки отримали Ковальчук В., Кравчук Т., Матюшенко Р та Поплавський І.

Офіційний статус групи такий (див. табл.. 2.2.):

Таблиця 2.2.

Офіційний статус групи

		Навчально-пізнавальна діяльність	Предметно-перетворююча	Суспільно-корисна	Фізико-оздоровча	Культурно-духовна	сума	Сі
1	Борківська К.	2	3	3	1	3	12	0,60
2	Гурімов Ю.	2	2	2	3	2	11	0,46
3	Булас Б.	2	2	3	2	3	12	0,60
4	Вакульчук М.	1	1	1	1	1	5	-0,33
5	Верецинський О.	1	2	2	3	1	9	0,20
6	Воржнєва М.	1	2	2	1	1	7	-0,06
7	Горбовий Ю.	3	3	3	3	3	15	1,00
8	Грицюк Д.	1	2	1	1	2	7	-0,06
9	Демидов М.	3	2	2	3	3	13	0,73
10	Діхтаренко Д.	2	2	2	1	1	8	0,06
11	Дмитрієв А.	3	1	2	2	2	10	0,33
12	Зюбак В.	2	3	3	2	3	13	0,73
13	Катричка Д.	2	3	3	2	2	12	0,60
14	Ковальчук В.	3	2	3	3	3	14	0,86
15	Кравчук Т.	1	1	1	1	1	5	-0,33
16	Кузьменко М.	1	1	2	2	0	6	-0,20
17	Максимов С.	2	2	2	2	1	9	0,20
18	Мамедова Л.	0	2	2	0	1	5	-0,33
19	Матюшенко Р.	2	1	2	2	1	8	0,06
20	Музика Р.	1	1	1	2	1	6	-0,20
21	Науменко Є.	0	0	1	2	0	3	-0,6
22	Недашкіський О.	3	2	3	3	3	14	0,86
23	Неділько О.	2	1	3	3	3	12	0,60
24	Поплавський А.	1	3	2	3	0	9	0,20
25	Поплавський І.	1	1	2	3	0	7	-0,06
26	Пригон С.	2	2	3	3	2	12	0,60
27	Пількевич А.	2	3	3	2	1	11	0,46
28	Прокопчук В.	0	0	1	2	0	3	-0,6
29	Семенович Г.	1	2	2	1	1	7	-0,06
30	Спаденюк А.	3	3	3	2	3	14	0,86
31	Ткачук Є.	3	3	2	3	3	14	0,86
32	Хоменко М.	0	2	2	1	1	6	-0,2
33	Шаріпова А.	2	2	2	1	2	9	0,20
34	Шатило О.	1	1	2	2	0	6	-0,2
35	Яровий М.	1	1	2	3	0	7	-0,06

Індекс групової згуртованості у групі дуже низький – 0,38.

2.2.2. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків досліджуваних зі статусом "знехтуваний" та "ізолюваний"

При аналізі особливостей міжособистісних стосунків досліджуваних зі статусом знехтуваний-ізолюваний ми з'ясовували чи співпадають вони у сфері навчальної діяльності та у сфері дозвілля і хто вони; чи існує відповідність між знехтуваними та ізолюваними у сфері навчальної діяльності та у сфері дозвілля.

Знехтувані та ізолювані у сфері навчальної діяльності такі (див. табл. 2.3.):

Таблиця 2.3.

Знехтувані та ізолювані у сфері навчальної діяльності

статус	ПІБ	Навчання		дозвілля	
		R+	R-	R+	R-
П	Борківська К.	2	1	1	3
П	Булас Б.	1	2	2	0
П	Верещинський О.	0	2	1	0
☀	Вакульчук М.	5	2	3	1
П	Воржнева М.	0	1	14	3
З	Грицюк Д.	1	1	5	4
П	Горбовий Ю.	3	0	5	0
П	Демидов М.	4	1	3	1
П	Діхтаренко Д.	1	1	3	11
З	Дмитрієв А.	1	0	14	1
☀	Зюбак В.	7	8	6	2
☀	Катричка Д.	5	1	1	1
☀	Ковальчук В.	10	0	5	2
☀	Кравчук Т.	2	2	2	1
П	Кузьменко М.	7	5	5	1
!	Максимов С.	0	0	1	5
☀	Матюшенко Р.	10	0	6	0
П	Мамедова Л.	0	3	8	0
☀	Музика Р.	1	11	5	0
П	Науменко Є.	2	4	9	1
П	Неділько О.	2	1	4	1

Продовження табл. 2.3.

З	Недашківський О.	2	0	0	19
☀	Поплавський І.	7	0	2	0
З	Поплавський А.	2	2	13	2
З	Прокопчук В.	2	1	2	1
П	Пригон С.	3	0	9	0
З	Пількевич Н.	3	0	0	1
П	Семенович Г.	2	1	5	0
П	Спаденюк А.	4	1	0	0
П	Ткачук Є.	1	2	6	0
П	Хоменко М.	3	13	0	3
П	Шаріпова А.	4	1	12	0
П	Яровий М.	3	9	10	0
☀	Шатило О.	7	3	3	0
І	Бугрімов Ю.	0	0		

П- надають перевагу

З – знехтувані

І – ізольовані

☀ – соціометричні зірки

У навчальній діяльності до знехтуваних відносяться: Грицюк, Дмитрієв, Недашківський, Поплавський А., Прокопчук В., Пількевич.

До ізольованих відносимо Гурімова та Максимова.

Знехтувані та ізольовані у сфері дозвілля такі (див. табл. 2.4.):

Таблиця 2.4.

Знехтувані та ізольовані у сфері дозвілля

статус	ПІБ	навчання		дозвілля	
		R+	R-	R+	R-
З	Борківська К.	2	1	1	3
З	Булас Б.	1	2	2	0
З	Верещинський О.	0	2	1	0
П	Вакульчук М.	5	2	3	1
☀	Воржнєва М.	0	1	14	3
П	Грицюк Д.	1	1	5	4
П	Горбовий Ю.	3	0	5	0
П	Демидов М.	4	1	3	1
П	Діхтаренко Д.	1	1	3	11
П	Дмитрієв А.	1	0	14	1
З	Зюбак В.	7	8	6	2

Продовження табл.. 2.4.

З	Катричка Д.	5	1	1	1
П	Ковальчук В.	10	0	5	2
☀	Кравчук Т.	2	2	2	1
П	Кузьменко М.	7	5	5	1
З	Максимов С.	0	0	1	5
П	Матюшенко Р.	10	0	6	0
П	Мамедова Л.	0	3	8	0
П	Музика Р.	1	11	5	0
П	Науменко Є.	2	4	9	1
П	Неділько О.	2	1	4	1
П	Недашківський О.	2	0	0	19
З	Поплавський І.	7	0	2	0
☀	Поплавський А.	2	2	13	2
З	Прокопчук В.	2	1	2	1
З	Пригон С.	3	0	9	0
З	Пількевич Н.	3	0	0	1
П	Семенович Г.	2	1	5	0
З	Спаденюк А.	4	1	0	0
З	Ткачук Є.	1	2	6	0
З	Хоменко М.	3	13	0	3
П	Шаріпова А.	4	1	12	0
П	Яровий М.	3	9	10	0
З	Шатило О.	7	3	3	0
І	Гурімов Ю.	0	0		

П- надають перевагу

З – знехтувані

І – ізольовані

☀ – соціометричні зірки

У сфері дозвілля до знехтуваних відносяться: Борківська К., Булас Б., Верещинський О., Зюбак В., Катричка Д., Максимов С., Поплавський І., Прокопчук В., Пригон С., Пількевич Н., Спаденюк А., Ткачук Є., Хоменко М., Шатило О.

До ізольованих відносимо тільки Гурімова.

Чи є у групі такі діти, які у всіх дослідженнях отримали статус "знехтуваного" та "ізольованого"? (див. табл.. 2.5.)

Таблиця 2.5.

Знехтувані та ізольовані у сфері навчання та дозвілля

Статус навчання	Статус дозвілля	ПІБ	співпадання
П	З	Борківська К.	Не співпадають
П	З	Булас Б.	Не співпадають
П	З	Верещинський О.	Не співпадають
	П	Вакульчук М.	Не співпадають
П		Воржнева М.	Не співпадають
	П	Грицюк Д.	Не співпадають
П	П	Горбовий Ю.	співпадають
П	П	Демидов М.	Співпадають
П	П	Діхтаренко Д.	Співпадають
	П	Дмитрієв А.	Не співпадають
	З	Зюбак В.	Не співпадають
	З	Катричка Д.	Не співпадають
	П	Ковальчук В.	Не співпадають
		Кравчук Т.	Не співпадають
П	П	Кузьменко М.	Співпадають
	З	Максимов С.	Не співпадають
	П	Матюшенко Р.	Не співпадають
П	П	Мамедова Л.	Співпадають
	П	Музика Р.	Не співпадають
П	П	Науменко Є.	Співпадають
П	П	Неділько О.	Співпадають
	П	Недашкіський О.	Не співпадають
	З	Поплавський І.	Не співпадають
		Поплавський А.	Не співпадають
	З	Прокопчук В.	Співпадають
П	З	Пригон С.	Не співпадають
	З	Пількевич Н.	Співпадають
П	П	Семенович Г.	Співпадають
П	З	Спаденюк А.	Не співпадають
П	З	Ткачук Є.	Не співпадають
П	З	Хоменко М.	Не співпадають

Продовження табл. 2.5.

П	П	Шаріпова А.	Співпадають
П	П	Яровий М.	Співпадають
	З	Шатило О.	Не співпадають
	І	Гурімов Ю.	співпадають

Статус співпав у 13 учнів, серед них знехтуваними є Прокопчук В. та Пількевич Н. Ізольованим є Гурімов Ю.

Цікавим є те, що у навчальній діяльності та сфері дозвілля зірки різко змінюють свій статус. Так Зюбак В., Катричка Д., Поплавський І., Шпетило О. отримали статус знехтуваних.

Всім іншим зіркам надали перевагу. Причому Поплавський А. із статусу знехтуваного у навчанні отримав зірку у дозвіллі.

Статус ізольованого отримав Гурімов Ю. Свій позитивний вибір він спрямував на Борківську К. та Верищинського О. у сфері навчання.

Негативний вибір випав на Науменко Є. та Вакульчук М.

У сфері дозвілля дитина не зробила жодного вибору.

Знехтуванні Пількевич та Прокопчук так розподілили свій вибір: Пількевич – навчання – Горбовий, Ковальчук та Хоменко.

дозвілля – Демидов, Матюшенко, Музика.

Прокопчук – навчання – Зюбак, Катричка, Шаріпова.

дозвілля – Ворожнєва, Поплавський А. та Науменко.

Жодного взаємного позитивного вибору у Прокопчук немає.

Обрані учні отримали статус «перевага» більшістю групи. Це говорить про те, що знехтувані обирають лідерів у порівнянні із собою, шукають з ними контакту, щоб підняти свій статус.

2.2.3. Аналіз рівня групової згуртованості

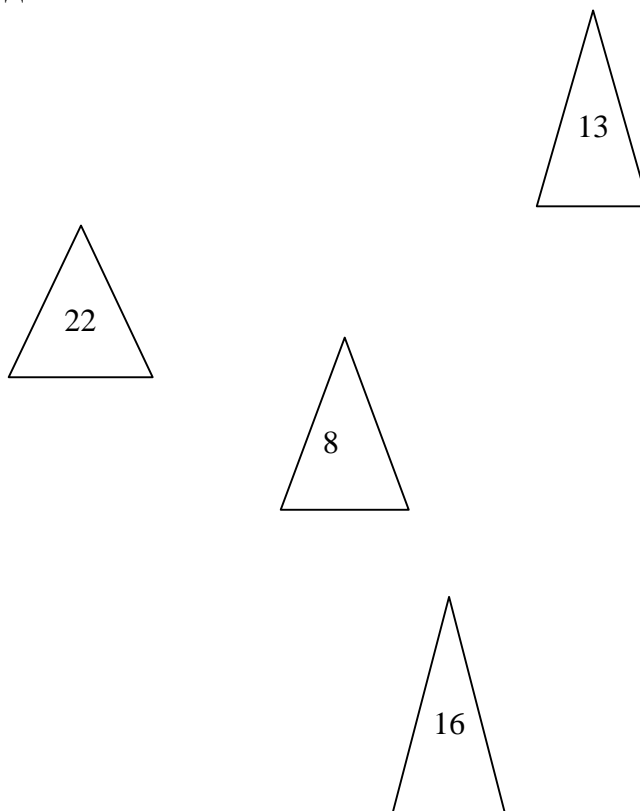
Лише позитивні вибори у групі отримали лише двоє учнів, лише негативні - один (див. табл. 2.6.):

Таблиця 2.6.

Позитивні та негативні вибори у класі

ПІБ	Лише позитивні	Лише негативні	Позитивні та негативні
Борківська К.			
Булас Б.			
Верещинський О.			
Вакульчук М.			
Воржнєва М.			
Грицюк Д.			
Горбовий Ю.			
Демидов М.			
Діхтаренко Д.			
Дмитрієв А.			
Зюбак В.			
Катричка Д.			
Ковальчук В.			
Кравчук Т.			
Кузьменко М.			
Максимов С.			
Матюшенко Р.			
Мамедова Л.			
Музика Р.			
Науменко Є.			
Неділько О.			
Недашкіський О.			
Поплавський І.			
Поплавський А.			
Прокопчук В.			
Пригон С.			
Пількевич Н.			
Семенович Г.			
Спаденюк А.			
Ткачук Є.			
Хоменко М.			
Шаріпова А.			
Яровий М.			
Шатило О.			
Гурімов Ю.			

Актив 4-А класу, лідером є Ковальчук В., який об'єднав біля себе актив Демидова М., Максимова С., та інший підлідер Недашківській О., який має команду з Демидова М.

Лідером серед дівчаток є Катриченко Д., яка об'єднала Пількевич Н., Шаріпову Н., Діхтярьову Д.; Споденюк А. Сформувала свій актив, де вона лідер, в її актив входять дівчатка, які є поза колективом слабші Дзюбак В., Хоменко М., Кравчук Т.

Для Дзюбак В, є лідером Борківська К., хоча вона займає позицію лідерів, але вона самотня під лідерами її є Вакульчук М. та Зюбак М.- неофіційний лідер. Крім того Мамедова Л., яка відсторонена від колективу, має свого лідера, на якого вона рівняється - це Катриченко Д.

Потребують допомоги Воржеєва В. та Грицюк Д. – дівчата поза класом ізольовані. Ворожеєвій може допомогти Споденюк А, яка є лідером для цих дівчаток. Грицюк Д більше тягнеться до Кравчук Т., Семенович Г.(її активність падає, вона сама потребує допомоги.

Тому дівчаток слід об'єднати, цікавими дорученнями, іграми, завданнями. Особливо допомогти тим, які вже поза класом і потребують, ще більшої допомоги.

Хлопці мають лідера Матюшенко Р., який об'єднав біля себе Буласа Б (який відсторонений вже від колективу), та Горбового Ю – є активом класу серед хлопців та дівчат, до нього входять Демидов М., Катриченко Д., Споденко А., Катриченко Д – є лідером серед дівчат так як і Споденюк А., тобто розділена на групи, одна об'єднує сильніших інша слабших.

Крім того Матюшенко Р. впевнено підпорядковує собі лідера Ковальчука В. з Недашківським О. Тобто збирає біля себе актив класу, хоча по параметрах досліджень Матюшенко об'єднує основний актив класу, та він впевнено керує лідерством у класі. Це і Шатіло О., який підпорядковується Недашківському О.

Поплавський І., Прокопчук В., Яровий М., Шатіло О., Кузьменко М. – їхня активність падає, це пасив класу. Дмитрієв А. сам по собі – пасивність до всього, так і Поплавський А.

Верещинський О – ізольований від класу, для нього лідер Неділько О, який дуже пишається своїм лідерством, це одна група.

Музика Р- відсторонений від класу, бере приклад з Ярового М, та Поплавського І., які самі потребують допомоги.

Прокопчук В. – пасив класу, дитина сама по собі: потребує допомоги, взірцем для нього є Булас Б, та Яровий М, тобто ті учні, які є неофіційними лідерами, організували свій актив, актив майбутніх правопорушників.

Шатілов О – є взірцем для лідерів Матюшенка Р, Недашківського О. Але до Шатілова тягнуться всі неофіційні лідери з активом, тому він опинився в неофіційних лідерах, має свій актив, якщо ж Шатілов схильний до правопорушень, то офіційні лідери підуть до низу і їхній статус впаде. Він вміло організував класний актив, але його слід знизити його лідерство, тому що Максимов М рівняється на Кузьомко М, який також в неофіційному активі.

Поплавський А рівняється на Поплавського І, який також входить до неофіційних лідерів.

Бугрі мов Ю – знаходиться в активі неофіційних лідерів, але для нього лідером є Ковальчук В, тому Бугрімову потрібна особлива допомога.

Висновок: вибори у сфері дозвілля та навчання у групі різняться. Це вказує на низький рівень згуртованості групи.

Розділ III. Обмеження використання соціометричного методу у колективі молодших школярів

Провівши соціометричне дослідження у колективі чотирикласників, ми зіткнулися з рядом труднощів, а саме: дітям було важко зробити негативні вибори. Вони пояснювали це тим, що не знають, що скаже на це обрана ними людина.

Тому, ми вважаємо, що ставити питання з негативним відтінком у молодшому шкільному віці слід з великою обережністю. Можна, наприклад, поставити питання в легшій формі: «З ким би ти хотів грати в останню чергу?» і т.п.

Плануючи проведення дослідження, вчителів треба вирішити питання не лише про якість критеріїв, але і про кількість виборів, які зробить кожен учень. Можна це число не обмежувати, тобто дозволити учневі назвати стільки імен, скільки він захоче. Така форма експерименту дозволяє виявити міру товариськості, емоційності, експансивності школяра, яку можна буде визначити по числу названих однокласників. Тут зазвичай виявляються досить значні відмінності: одні учні називають одного - двох бажаних партнерів, інші перераховують мало не третину класу.

Найчастіше число виборів обмежується. Всі учні повинні назвати однакове число однокласників-партнерів. Ми переконалися, що достатньо трьох виборів. Досвід з фіксованим числом виборів значно легше піддати математичній обробці, можна уникнути складних розрахунків, що особливо важливе для вчителя, який проводить експеримент з практичною метою.

Трапляється, що школяр називає прізвище свого кращого друга і цим обмежується. У подібних випадках треба переконатися, що це серйозна позиція, а не просто небажання подумати. Ми зустрічалися і з такими фактами, коли учень взагалі відмовляється зробити вибір, заявляючи: «Хочу сидіти один». Це, як правило, говорить про якісь порушення в його взаєминах з товаришами.

Для проведення соціометричного дослідження можна використовувати групові і індивідуальні форми експерименту. Це залежить перш за все від віку досліджуваних. Так, у першому класі краще всього розмовляти з кожною дитиною окремо. Починаючи приблизно з третього класу вже допускається груповий експеримент. Краще всього, коли у якості експериментатора виступає педагог, який працює з цими дітьми і якого вони добре знають. В цьому випадку дослідження проводиться як щось природне, а не експеримент, як практично необхідна справа, що має серйозне життєве значення для спілкування і спільної діяльності.

Взаємини дітей - надзвичайно динамічне явище, вони безперервно міняються. Тому не можна обмежуватися одним дослідженням. Зазвичай соціометричні дослідження слідує один за одним через певні проміжки часу. Вважається, що краще всього, коли між ними проходить 6 - 7 тижнів. Але тут все залежить від конкретних цілей дослідження. Перше дослідження в класі можна проводити лише після того, як ми переконаємося, що діти познайомилися один з одним і знають один одного по іменах і прізвищах.

Висновок

Проаналізувавши психологічну літературу з проблеми застосування методики «Соціометрія» для дослідження міжособистісних стосунків молодших школярів, ми прийшли до висновку, що дана методика може використовуватися у зазначеній проблематиці, але при певних застереженнях. А саме при спрощеній процедурі. Це пояснюється наступними аргументами.

У спеціальних дослідженнях було виявлено, що чим вище положення шестирічки в групі, тим вище оцінюють її однолітки, і навпаки, діти низько оцінюють однолітків, що займають несприятливе положення в міжособових відносинах впливає на сприйняття дошкільниками один одного і характер їх взаємостосунків. Оцінюючи однолітків, до яких виявляється симпатія, діти називають в більшості випадків лише позитивні їх якості.

Молодші школярі здатні оцінювати моральні якості оточуючих при визначенні ідеалів та людей несимпатичних їм. Проте, ця здатність більш-менш чітко проявляється в учнів переважно третіх класів. Змістовна спрямованість оцінних ставлень третьокласників у порівнянні з першокласниками, що визначають зміст їхнього ідеалу, неоднозначна.

Часто успіх вивчення взаємостосунків залежить від правильного підбору питань-критеріїв. Чим важливіша для людини діяльність, для якої водиться вибір партнера, ніж триваліше і тісніше спілкування вона припускає, тим сильніший критерій вибору.

Найчастіше кількість виборів обмежується. Всі досліджувані повинні назвати однакову кількість партнерів. Досвід показує, що цілком достатньо трьох виборів. Дослід з фіксованим числом виборів значно легше піддати математичній обробці: можна уникнути використання складних розрахунків, що особливо важливе для вчителя, який проводить експеримент в практичних цілях.

Звичайно в дослідженні поєднуються питання різних типів. Вони

підбираються так, щоб виявити прагнення випробовуваних до спілкування з товаришами в різних видах діяльності: групі, навчанні, дозвіллі і т.д.

Тому, ми вважаємо, що для більш повної картини системи міжособистісних стосунків потрібно проводити декілька зрізів, причому, у молодшому шкільному віці, супроводжувати їх ще й додатковими запитаннями типу «Чому ти зробив саме цей вибір?».

Провівши наше дослідження ми прийшли до висновку, що метод «Соціометрія» є ефективним у вивченні міжособистісних стосунків у групі. Він дозволяє виявити мікро групи та характер соціальних стосунків у групі. А це підтверджує нашу гіпотезу.

Недоліком соціометричного методу є те, що він не виявляє мотивації вибору дітей. Тому, на нашу думку, потрібно додаткового проводити анкетування мотивації учнів, що дасть повну картину міжособистісних стосунків у групі.

Список використаної літератури

1. Адаптація дитини до школи/ Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник – К.: Мікрос - СВС, 2003.- С.79-93.
2. Богучарові О.І. Шкільні страхи шестирічок та їх запобігання// Практична психологія та соціальна робота, №5, 2002.- С. 1-3.
3. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения.- М.: Педагогика, 1990г.
4. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений. - М.: Изд-во МГУ, 1976г.
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. Посіб./ О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін.-К.:Просвіта, 2001.-С.347-391.
6. Возрастная и педагогическая психология: Учебник для студентов пед. ин-тов/В. В. Давыдов, Т. В. Драгунова, Л. Б. Ительсон и др. ; Под ред. А. В. Петровского. - 2-е изд., испр. И доп. -М. : Просвещение, 1979. -288с.
7. Гарбузов В. И. Нервные дети: Советы врача. - Л. : Медицина, 1990г. -176с.
8. Детская психология: Учеб. пособие/Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, А. Н. Белоус и др. : под. Ред. Я. Л. Коломинского, Е. А. Панько – Мн. : Университетское, 1988г. -399с.
9. Захаров А.И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка: 3-е изд., испр. Серия: Психология ребенка. - СПб.: «Издательство Союз», «Лениздат».-2000.- С.3-21
- 10.Изард К. Эмоции человека: [Пер. с англ.] /Под ред. Л.Я.Гозмана, М.С.Егоровой; Вступительная статья А.Е.Ольшанниковой.- М.:Изд-во МГУ, 1980г.
- 11.Коломинский Я. Л. , Е. А. Панько Диагностика и коррекция психического развития дошкольников: Минск, 'Універсітэцкае', 1997г.
- 12.Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості — К,: Радянська школа. 1989.
- 13.Кочерга О., О.Васильєв. Психічне здоров'я молодшого школяра//Бібліотека психолога, 2203.- С.40-57.

- 14.Краткий психологический словарь/Сост. Л.А.Карпенко;Под общ. Ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского.-М., 1998.- с.195.
- 15.Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з педагогіки і психології. Навчальний посібник для викладачів, аспірантів та студентів педагогічних навчальних закладів — К. 2000.
- 16.Люблинская А.А. Детская психология. Учебное пособие для студентов педагогических институтов. М., «Просвещение», 1971.-С.35-81.
- 17.Мемчинская Н.А., Морс М.И. Вопросы методики и обучения в начальных классах. — М.: Просвещение, 1995.
- 18.Морено Я.Л. Социометрия. Экспериментальный метод и наука об обществе. - М. "Академический проект", 2001.
19. Мухина В.С. Детская психология: [Учеб. Для пед. ин-тов] / Под ред. Л.А.Венгера – М.: Просвещение, 1985г.
- 20.Немов Р. С. Психология. Учебник для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3 кн. Кн. 1 Общие основы психологии- 2-е изд. -М. : Просвещение: ВЛАДОС, 1995г. -576с.
- 21.Практическая психология: Учебно-методическое пособие/Под. Ред. доктора психологических наук, профессора С. В. Кондратьевой. - Мн. : Ред. Журн. «Адукацыя і выхаванне», 1997г. -212с.
- 22.Психологическая диагностика: Учебник для вузов/Под ред. М.К.Акимовой, К.М.Гуревича.-Спб.: Питер, 2005.-С.289-308.
- 23.Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учебное пособие. - М. : ВЛАДОС, 1996г. -529с.
- 24.Социальная психология: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов/ А.В.Петровский, В.В.Абраменкова, М.Е.Зеленова и др.; Под ред. А.В.Петровского. — М.: Просвещение, 1987.

ДОДАТКИ